

Gdańsk, 19 września 2017r.

dr hab. Anna Machnikowska, prof. UG
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Gdański

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pani mgr Sylwii Lisowskiej „*Institucje kuratorów a realizacja prawa do sądu w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym*”, (Lublin 2017, ss. 372), sporządzona na zlecenie Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w postępowaniu o nadanie stopnia doktora nauk prawnych.

I. Wybór tematu rozprawy

Wpływ instytucji kuratorów na realizację prawa do sądu oraz systemowe ujęcie tego zagadnienia warte są naukowego zainteresowania. W pierwszej kolejności umożliwiają rekonstrukcję ustrojowo-procesowej koncepcji umocowującej ich obecność w postępowaniu cywilnym, a następnie weryfikację jej doktrynalnych założeń względem szybko i różnorodnie zmieniających się uwarunkowań społeczno-gospodarczych. Te ostatnie oddziałują zarówno na zakres dostępu do sądu i samodzielność działania stron w postępowaniu, jak i na przesłanki kształtujące współczesny status zdolności procesowej oraz jej ograniczeń, prawnych i faktycznych. Brak owej zdolności lub jej ułomność, podobnie jak pozbawienie możliwości obrony praw, skutkują zarzutem nieważności postępowania, co również ma znaczenie dla rzeczywistego dostępu do sądu. Kuratorzy pojawiają się jednak także w sprawach osób legitymujących się zdolnością procesową. Należyte rozpoznanie okoliczności jakie towarzyszą stosowaniu przepisów o kuratorach staje się zatem niezbędne przy identyfikacji ich roli nie tylko na poziomie instytucjonalnym, lecz również w obszarze oddziaływania na sytuację prawną stron i uczestników postępowań sądowych. Działanie kuratorów wywiera bowiem wpływ nie tylko na status prawny osoby zastępowanej, a pomoc prawna świadczona w tej formie może być równocześnie obciążona ryzykiem nadmiernej ingerencji w prawa i obowiązki procesowe.

Drugim argumentem przemawiającym za skupieniem uwagi, jest postępująca różnorodność stosownych rozwiązań z udziałem kuratorów. Wymaga to wzmożonej staranności ze strony legislatorów oraz sądów by zachować wspólną podstawę ich obecności w porządku prawnym. Stanowi też miarodajny miernik oceny poszczególnych przepisów i ich

praktyki, począwszy od zasadności ustanowienie w danej sprawie kuratora po jakość wykonywanych przez niego czynności procesowych. Tymczasem doświadczenia ostatnich lat dowodzą, że owa zależność bywa marginalizowana, co obniża poziom efektywności niektórych działań sądu, czasem tworząc też warunki do obejścia prawa, a nawet poważnych naruszeń gwarancji procesowych. Ponowny przegląd przepisów prawnych odnoszących się do tej kwestii oraz stanowisk judykatury i doktryny, umożliwi pełniejszą ocenę przyczyn tego rodzaju praktyk (m.in. kuratorzy ustanawiani w sprawach spadkowych i reprivatyzacyjnych) i wypracowanie odpowiednich mechanizmów prewencyjnych.

Trzecim powodem przemawiającym za trafnością dokonanego przez Doktorantkę wyboru tematu rozprawy, pozostaje konieczność rozstrzygnięcia licznych problemów i dylematów, łączących się z powoływaniem kuratorów oraz sposobem wykonywania powierzonych im praw i obowiązków. Część z tych kwestii ma charakter partykularny, inne powtarzają się stosunkowo często. Zestawione wspólnie, umożliwiają zaproponowanie skuteczniejszych, być może przekrojowych korekt ustawodawczych i interpretacyjnych. Recz dotyczy właściwego rozpoznania nie tylko bezpośredniego obszaru działania kuratora, lecz również stanów prawnych, które miały wpływ na jego ustanowienie. Aktualizacja analizy informacji odnoszących się do tego zagadnienia staje się konieczna, by zapewnić należytą spójność przepisom, ich wykładni oraz polityce prawa. To także okazja do przedstawienia autorskich, merytorycznie i kompleksowo uzasadnionych, propozycji działań, nie tylko, jak wspomniano, legislacyjnych, lecz również szkoleniowych, ekonomicznych i społecznych.

Badania naukowe nad obecnym stanem unormowań instytucji kuratorów i ich stosowaniem, to również przyczynek do prezentacji zasady prawa do sądu z perspektywy, która choć ważna, zbyt rzadko skupia uwagę. Tymczasem jej przybliżenie inspiruje do dyskusji nad postrzeganiem i traktowaniem naczelných zasad prawa w polskim modelu postępowania cywilnego. Ma to szczególne znaczenie w sytuacji kiedy standard owego postępowania wciąż poddawany jest nowelizacji, a kwestia kolejnej kodyfikacji pozostaje otwarta.

Przytoczone okoliczności uprawniają do uznania za prawidłowy wybór przedmiotu opiniowanej rozprawy doktorskiej. Odpowiada on istotnym potrzebom nauki i praktyki prawa procesowego cywilnego oraz prawa konstytucyjnego. Łączące się z nimi badania naukowe mogą stanowić przyczynek poszerzenia wiedzy o istniejących i postulowanych gwarancjach ochrony praw procesowych, tym razem z udziałem instytucji kuratorów, o dorobku w tej materii współczesnej nauki prawa i możliwości jego wykorzystania w sądowym stosowaniu prawa, a także, w równym stopniu, dostarczyć informacji o społecznych i gospodarczych

determinantach obecności kuratorów w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym. Analiza owych zagadnień wpisuje się także w coraz szerszy nurt naukowych rozważań poświęconych zrównoważonemu, równoległemu rozwojowi poszczególnych elementów procedur sądowych, w tym wzmacniania ochrony praw procesowych oraz sprawności organizacyjnej samego postępowania.

II. Stan badań

Za podjęciem badań dotyczących instytucji kuratorów w aspekcie prawa do sądu w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym przemawia również dotychczasowy stan badań. Polska nauka prawa wprawdzie odnosiła się zarówno do statusu kuratorów jak i do zasady prawa do sądu, w tym sądu rozpoznającego sprawy cywilne, jednak nie rozważała obu kwestii łącznie i kompleksowo. Ponadto, monografia *Kurator w postępowaniu cywilnym* autorstwa Kazimierza Korzana powstała w 1966 r., odległe datowane są też inne prace tego autora w odniesieniu do kuratorów. Od tego czasu znacząco zmienił się stan prawny, charakter postępowania rozpoznawczego oraz część okoliczności decydujących o konieczności działania przez kuratora w zastępstwie strony lub uczestnika postępowania. Współczesne odniesienie do tego zagadnienia nie przybrały jeszcze formy systemowego ujęcia. Uwagę badaczy skupiały pojedyncze instytucje kuratora lub wybrane elementy ich funkcjonowania. Powstały prace dotyczące: kuratora dla osoby prawnej (m.in. A. Marek, P. Płaskej), kuratora ustanawianego na podstawie przepisów o Krajowym Rejestrze Sądowym (A. Michnik; A. Łopuszyński, A. Jagielska-Burduk, K. Mularski), kuratora spadku (M. Margoński, M. Mamica), kuratora dla osoby nieznanej z miejsca pobytu (A. Kościółek; J. Mucha, A. Jurzec-Jasiecka, A. Jasiecki, M. Maciejewska), kuratora ustanawianego dla osoby ubezwłasnowolnionej (A. Sylwestrzak) lub osoby niepełnosprawnej (J. Jagieła). Stałe zainteresowanie wzbudza kwestia instytucji kuratora dla doręczeń, m.in. z powodu zmian jakim poddawane są, w aspekcie prawa do obrony, norm dotyczące zasad doręczeń.

Drugi z nurtów badawczych, do których odnosi się Doktorantka, czyli prawo do sądu w postępowaniu cywilnym, jest wprawdzie reprezentowany przez wydane w ostatnich latach, kilka prac, żadna z nich nie skupiła się jednak na powiązaniu tego elementu ustrojowego z instytucją kuratora w postępowaniu cywilnym. Powstały natomiast opracowania przedstawiające ewolucję zasady prawa do sądu (prace m.in. S. Pilipiec, P. Tulei, S. Garlickiego, H. Mądrzaka) i jej zastosowania na potrzeby postępowania cywilnego, gdzie należy wskazać przede wszystkim, wydaną w 2005 r., monografię S. Pogonowskiego oraz, pochodzącą z 2013 r., pracę W. Hermelińskiego na temat orzecznictwa Trybunału

Konstytucyjnego rozpoznającego kwestie utrudnień dostępu do sądu cywilnego. Wielokrotnie przedmiotem zainteresowania był też, rozważany w kontekście prawa do sądu, problem przewlekłości postępowania.

Dorobek nauki i orzecznictwa obu obszarów, kluczowe zależności między instytucją kuratora oraz realizacją prawa do sądu w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym, a także nowe uwarunkowania funkcjonowania niektórych instytucji kuratorów, uzasadniały tymczasem ich wszechstronną i zespoloną analizę. Doktorantka dostrzegła zarówno ową lukę badawczą, jak i materiał źródłowy dla podjęcia stosownych prac, a także celowość weryfikacji dotychczasowych ustaleń doktryny i obowiązujących rozwiązań normatywnych, a w konsekwencji możliwość zaproponowania, na podstawie uzyskanych wyników, aktualnych i poszerzonych kryteriów oceny stanu prawnego oraz sądowej praktyki.

III. Tytuł i konstrukcja rozprawy

Tytuł rozprawy odpowiada jej treści. Doktorantka w wyczerpujący sposób uzasadniła też brzmienie tytułu, potwierdzając znajomość badanych zagadnień i samodzielność wypracowanych wniosków (s. 15-21 rozprawy). Przyjęte proporcje prezentacji podstawowych zagadnień są prawidłowe, podobnie jak wewnętrzna struktura poszczególnych rozdziałów. Konstrukcja pracy została ukształtowana w sposób sprzyjający zachowaniu spójności wywodu i jego interpretacji. Wprowadzony podział redakcyjny cechuje merytoryczność oraz komunikatywność, umożliwia on również stałą orientację względem postawionej w pracy tezy oraz wspierających ją hipotez. Rozdział pierwszy identyfikuje systemowy związek między prawem do sądu w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym, a instytucją kuratora, przedstawiając owo prawo w szerokim ujęciu (ewolucja prawa do sądu, realizacja tego prawa w postępowaniu cywilnym, zdolność procesowa jako przesłanka prawa do sądu, jej ograniczenia i sposoby uzupełniania). Rozdział drugi prezentuje różnorodność instytucji kuratorów i ich umocowania, co równocześnie potwierdza zasadność użycia w tytule liczby mnogiej odnoszącej się do tytułowej kwestii. Oba rozdziały wprowadzają do najważniejszej części rozważań, jaką stanowi anonsowany w strukturze rozprawy, a omówiony w rozdziale trzecim, wpływ ustanowienia kuratorów na przebieg cywilnego postępowania sądowego, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji procesowej zastępowanego i innych uczestników postępowania, w kontekście samodzielnej realizacji prawa do sądu. Każdy z rozdziałów podsumowują krótkie wnioski. Ostatnią, merytoryczną częścią rozprawy, stanowi kilkunastostronicowe zakończenie, w którym zrekapitulowano

wcześniejsze rozważania. Rozprawę zamyka streszczenie w języku angielskim, poprzedzone obszerną bibliografią.

W konsekwencji, zarysowane we wstępie rozprawy teza i hipotezy badawcze znajdują rozwinięcie. Teza ta mówi o tym, że mamy do czynienia ze specyficzną formą ochrony interesów jednostki w postępowaniu cywilnym, która, choć zastępowana przez kuratora, nie jest pozbawiona prawa do sądu. Owa gwarancja obejmuje zarówno zastępowanego, jak i innych uczestników postępowania sądowego (s. 21). Wśród weryfikowanych pod tym kątem hipotez badawczych, Doktorantka wyróżnia: charakter odstępstwa, poprzez udział kuratora, od zasady samodzielnego działania podmiotu przed sądem, znaczącą rolę kuratorów w sferze obrony praw strony/uczestnika, w tym prawa do sądu oraz istotne znaczenie instytucji kuratorów dla realizacji zasady równości procesowej, a także immanentny związek między korzystaniem z określonych środków procesowych przypisanych do instytucji kuratora, a realizacją wyżej wymienionych praw (s. 14-15 rozprawy). Równie ważną rolę pełnią hipotezy odnoszące się do wielorodzajowości instytucji kuratora w postępowaniu rozpoznawczym i, łączącej się z tym, konieczności poszerzonej weryfikacji głównej tezy rozprawy. Celem rozważań jest bowiem: „kompleksowa analiza prawna przepisów, w oparciu o które w postępowaniu cywilnym działają poszczególni kuratorzy oraz ocena, w jaki sposób ich istnienie oraz podejmowane czynności przedkładają się na realizację prawa do sądu uczestniczących w nim podmiotów” (s. 19, 21). Wyniki prowadzonych w tym obszarze prac badawczych mają dookreślić aktualne znaczenie instytucji kuratorów dla standardu realizacji prawa do sądu, na trzech poziomach: prawa do sądu, prawa do prawidłowo ukształtowanej procedury oraz prawa do wyroku (s. 23). Pomocna w tym zamierzeniu ma być metodologia, którą opisano jako „nowatorskie podejście do przepisów” regulujących status kuratora poprzez badanie ich wpływu na wymienione prawo (s. 20 rozprawy).

Podjęty przez Doktorantkę wybór podstawowych zagadnień należy ocenić jako prawidłowy. Koncentrują się one na kluczowych wątkach związków między przesłankami ustanowienia kuratora i zakresem przyznanych mu uprawnień, a wynikającym z nich realnym wymiarem egzekwowania prawa do sądu od momentu zainicjowania sprawy po jej rozstrzygnięcie. Umożliwia to omówienie tytułowego zagadnienia w szerokim, lecz w pełni uzasadnionym, kontekście, a tym samym stworzenia warunków do systemowego ujęcia i sformułowania na tym tle nowych konkluzji, włącznie z propozycjami legislacyjnymi i stanowiskiem doktryny. To z kolei odpowiada ambitnemu celowi przygotowania rozprawy. Przyjęta konstrukcja dowodzi, po stronie Doktorantki, wymaganych w pracy naukowej

umiejętności, począwszy od właściwe zaprojektowanego obszaru badań, poprzez przyjętą dla nich metodologię, na respektowaniu zasad wnioskowania kończąc.

IV. Źródła i bibliografia

Istotną wartością rozprawy są zgromadzone i prawidłowo wykorzystane materiały źródłowe oraz literatura przedmiotu. Pierwszą grupę tego zbioru stanowią akty normatywne, oraz uzasadnienia dwóch z nich. Drugi zbiór tworzy orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego, sądów apelacyjnych i okręgowych, wojewódzkich sądów administracyjnych, a także jedno orzeczenie wyższego sądu dyscyplinarnego. Jest to bardzo obszerny materiał (około 234 pozycje - sumowanie na potrzeby recenzji), wymagający starannej analizy i znajomości omawianej materii. Kolejną część tworzy, zróżnicowany obszarowo, zbiór literatury naukowej (około 429 pozycji - sumowanie na potrzeby recenzji) Zgromadzono w nim prace poświęcone kwestiom doktrynalnym, prawnym, historycznym, socjologicznym i ekonomicznym. Reprezentują one wyniki badań zarówno pochodzących z okresu międzywojennego, jak i najnowszy dorobek jurysprudencki. Część materiału badawczego z wymienionych źródeł została przedstawiona w przypisach, zawierając wiele wartościowych informacji oraz kierując uwagę na kwestie, warte kolejnych badań.

Zgromadzone materiały źródłowe oraz literatura przedmiotu zostały przez Doktorantkę poddane samodzielnej i rzetelnej analizie. Solidne przygotowanie na etapie gromadzenia tekstów prawnych, orzecznictwa oraz innych danych, a także opinii i poglądów stało się merytoryczną podstawą, sformułowanych w recenzowanej rozprawie, samodzielnych wniosków.

III. Problemy badawcze

Doktorantka, akcentując cele pracy trafnie wskazała obszary naukowych poszukiwań. Przedstawiona teza i hipotezy są dobrym punktem wyjścia dla poszerzenia i pogłębienia dotychczasowych rozważań na temat zależności pomiędzy przesłankami realizacji prawa do sądu, występującymi po ich stronie ograniczeniami i mechanizmami zastępczymi, zasadami ustanawiania i działania kuratorów oraz stanem gwarancji procesowych w praktyce sądowej. Należyte postawienie, rozpoznanie oraz wyartykułowanie problemów badawczych może przynieść wymierne korzyści przy utrzymaniu lub wzmocnieniu odpowiedniego standardu konstytucyjnego i procesowego dla kolejnych kilkudziesięciu tysięcy spraw z udziałem kuratorów, jakich spodziewa się polski wymiar sprawiedliwości w najbliższych kilku latach.

W pierwszym rozdziale słusznie wiele miejsca zostało poświęcone istocie prawa do sądu, w tym prawa do rozpoznania sprawy w sądowym postępowaniu cywilnym. Odtwarzając jego konstytucyjny wzorzec i towarzyszącą mu ewolucję, na co wpływ miała także judykatura, wskazano na najważniejsze cechy i ich funkcjonalne powiązanie. Było to niezbędne dla późniejszej weryfikacji zarówno przesłanek realizacji owego prawa w kontekście zdolności procesowej, jak i ograniczeń w dostępie do tego prawa. W tym gwarancji procesowych, służących do tego by m.in. brak zdolności procesowej lub nieobecność jednej ze stron nie były równoznaczne z pozbawieniem prawa do sądu. Za wartościową należy uznać m.in. analizę orzecznictwa, w tym Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na tle art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (art. 43-48). W tej części rozprawy pojawiły się także pierwsze odniesienia do zrealizowania celu badań czyli nadania zagadnieniom ustrojowym perspektywy procesowej, i jej związku ze zdolnością procesową oraz wprowadzeniem do postępowania sądowego kuratorów (s. 67, 105-121 rozprawy). Obszerną analizę podsumowano wnioskami, w których podkreślono związek między przesłankami warunkującymi prawo do sądu, a dostosowanymi do nich zasadami postępowania cywilnego. To z kolei kształtuje również charakter i zakres odstępstw od zasady samodzielnej realizacji prawa do sądowego postępowania cywilnego. Jest on wpisany w te rozwiązania procesowe, które odpowiadają za poprawny przebieg postępowania. uwzględniając również przypadki braku lub ułomności zdolności procesowej, przewidując na tę okoliczność szczególne rodzaje rozwiązań.

Badania przeprowadzone na potrzeby rozprawy umocowały tezę o kompatybilności gwarancji zasady dostępu do sądu oraz konstrukcji procesowych normujących ważność postępowania poprzez przesłankę zdolności procesowej. Potwierdziły także prawidłowość standardu ograniczeń występujących po stronie prawa do sądu oraz obecność takich rozwiązań, które poprzez zasady uzupełniania zdolności procesowej, w tym z udziałem kuratorów, owe ograniczenia minimalizują. Ten rodzaj zgodności i spójności zapewnienia rzeczywistości, możliwie najpełniejszą ochronę praw podmiotowych stron oraz uczestników postępowań sądowych (s. 122-123 rozprawy).

Rozdział drugi poszerza perspektywę badawczą przenosząc ją na obszar postępowania cywilnego (zdolność i niezdolność procesowa, rodzaje braków zdolności i przypisane im mechanizmy procesowe z udziałem kuratorów. kuratorzy dla osób mających pełną zdolność procesową), z elementami prawa materialnego (zdolność prawna, zdolność do czynności prawnych, przedstawicielstwo ustawowe, organy osób prawnych). Jest tu również bardzo wiele odniesień do pozakodeksowych aktów prawnych (169- 182). Zaslugą Doktorantki

pozostaje uporządkowana prezentacja, często bardzo rozporoszonych zagadnień dotyczących, zdolności, ułomności i utraty zdolności procesowej, jak i wielu elementów, które mają z nią immanentny związek, a także tych przesłanek, które decydują o ustanowieniu kuratora dla osób mających pełną zdolność procesową. Jedną z dodatkowych wartości tej części rozprawy są fragmenty odnoszące się do obowiązków sądu, co ma istotne znaczenie dla prawidłowości stosowania przepisów o kuratorach, a także dla, rozważanej w rozdziale trzecim, kwestii odpowiedzialności za działania i zaniechania kuratorów. Równolegle, następuje skonfrontowanie poglądów jurysprudencji oraz judykatury, co umożliwi orientację nie tylko w dorobku doktryny, lecz także w problemach prawnych z jakimi przychodzi mierzyć się sędziom, stronom oraz samym kuratorom w przypadkach kiedy ci ostatni zastępują stronę lub uczestnika, począwszy od osób niepełnosprawnych, ubezwłasnowolnionych, poprzez osoby nieznanne z miejsca pobytu, na kuratorach spadku i kuratorach rejestrowych kończąc. Na podstawie zgromadzonego, ponownie bardzo obszernego i starannie przedstawionego materiału źródłowego, zaprezentowano kolejne wnioski. Potwierdzają one, anonsowane we wstępie, hipotezy badawcze począwszy od daleko zaawansowanego zróżnicowania instytucji kuratorów, o czym decyduje wielość tożsamości przyczyn powołania każdej z nich. Te ostatnie współdeterminują również status procesowy osoby zastępowanej, a także jej przeciwnika procesowego lub innego uczestnika postępowania. Ocena obowiązujących w tej materii przepisów wypadła pozytywnie, na co wpływ miał zarówno wąski zakres przepisów przewidujących instytucję kuratora dla osób legitymujących się zdolnością procesową, jak i merytoryczne uzasadnienie dla każdej, z obecnie funkcjonujących, instytucji kuratorów. Ponadto, jak wykazała Doktorantka, tylko niektóre z nich wpływają na realizację prawa do sądu, co czyni ów wyjątek jeszcze węższym (s. 221-222 rozprawy).

Najbardziej wartościowe, ze względu na dotychczasowe luki w dorobku nauki prawa oraz z racji wagi omawianych problemów badawczych, są rozważania w rozdziale trzecim. Wykorzystano do nich ustalenia poczynione we wcześniejszych częściach rozprawy. Pozwoliło to na syntetyczny przegląd takich zagadnień jak: wytyczenie zakresu działania kuratorów wraz z obowiązkiem aktywności procesowej, a także wymogi, które powinien spełniać kurator (formalne i postulowane) by sprostać powierzonym zadaniom, zasady odpowiedzialności, oraz ocena skutków zarówno prawidłowego jak i nieuprawnionego ustanowienia albo nieustanowionego kuratora, a następnie podejmowanych lub zaniechanych przez niego czynności. Kwestie te, zebrane wspólnie i połączone w konsekwentny sposób z wielością przyczyn pojawienia się kuratora, stanowią właściwe przygotowanie do odpowiedzi na pytania związane z tezą i podstawowym celem rozprawy. Mowa tu o miernikach oceny

funkcjonujących obecnie instytucji kuratorów w kontekście dopuszczalności, w państwie prawa, ograniczenia samodzielnej realizacji prawa do sądu. Jak trafnie podkreślono w rozprawie, owo ograniczenie powinno być bowiem bilansowane jednoczesną realizacją równie ważnych praw, poczynając od ogólnego dostępu do sądu, poprzez urzeczywistnienie zasady równości, na prawie do uzyskania orzeczenia kończąc. Przysługują one nie tylko podmiotom zastępowanym przez kuratora, lecz także tym, które są ich przeciwnikiem procesowym lub uczestnikiem postępowania z udziałem podmiotu zastępowanego. Należy stale też mieć na uwadze kwestię gwarancji prawa do obrony, której naruszenie może stanowić przesłankę nieważności postępowania.

Dopiero tak przeprowadzona analiza uprawnia do przedstawienia wniosków o sile i cechach wpływu poszczególnych instytucji kuratora na sytuację prawną wszystkich podmiotów, których interesy powinny respektować zasady cywilnego postępowania rozpoznawczego. Dostrzegając, iż stosowne unormowania nie zawsze zawierają jednoznaczne regulacje poszczególnych elementów ustanawiania kuratorów i powierzania im czynności procesowych, słusznie podkreślono w rozprawie podwyższony poziom staranności po stronie sądu podejmującego decyzje co do obecności oraz rodzaju działania kuratora. Rzecz to tym bardziej ważna, że część postanowień sądowych w tej materii nie jest zaskarżalna, a formalne wymogi objęcia funkcji kuratora bardzo skromne. Tymczasem, co starannie wykazano w rozprawie, konsekwencje wadliwych orzeczeń oraz czynności procesowych mogą być bardzo poważne, włącznie z zarzutem nieważności postępowania (s. 269-274 rozprawy).

Należy również pamiętać o zróżnicowaniu statusu kuratorów prawa materialnego oraz kuratorów prawa procesowego (s. 234-240 rozprawy). Ze względu na wielość rozwiązań w tej materii, trafnie Doktoranta zaakcentowała poglądy doktryny zarówno o braku przesłanek do powołania dla danej osoby kuratora procesowego jeżeli jest on już reprezentowany przez kuratora ustanowionego na podstawie przepisów prawa materialnego (s. 241 rozprawy), jak i postulaty nauki prawa by doprecyzować, a przede wszystkim praktykować, egzekwowanie od kandydatów na kuratorów, odpowiedniej wiedzy i predyspozycji dla prawidłowego wykonywania powierzanych im czynności (s. 242-243 rozprawy). Przypomniano także, prowadzony od dawna, spór o celowość powoływania pracowników sądów do pełnienia funkcji kuratorów. Doktorantka rozstrzyga go tylko częściowo, zasadnie wskazując, iż decydującym kryterium powinien być charakter konkretnej sprawy i łączące się z nią wymagania dodatkowej, specjalistycznej wiedzy, w tym wiedzy prawnej. Nie decyduje się jednak na odpowiedź czy jest to równoznaczne z przyzwoleniem na powoływanie, jako kuratorów, osób pracujących w administracji wymiaru sprawiedliwości (s. 245 rozprawy).

Tymczasem to problem wart szerszego zainteresowania i weryfikacji jakości czynności podejmowanych przez kuratorów pochodzących z różnych grup społecznych, w tym z bliskiego otoczenia zarówno osoby zastępowanej, jak i sądu (pracownicy administracji sądowej). Pozwoliłoby to na miarodajną rekomendację w tej sprawie pod adresem sądów oraz wnioskodawców wnoszących o ustanowienie kuratora. Innym, wartościowym elementem tej części pracy jest analiza skutków przekroczenia uprawnień przez kuratora, rozważana w szerszym aspekcie problemu braku zdefiniowania bezskuteczności czynności procesowej (s. 251 -253 rozprawy). Uzasadnienia dla podejmowania tego rodzaju wątków badawczych dostarcza praktyka działania niektórych kuratorów.

Rdzeń zasadniczych, samodzielnych badań naukowych na potrzeby rozprawy stanowi ocena wpływu działań kuratorów na sytuację procesową dla zastępowanego i jego przeciwnika procesowego (s. 257-265 rozprawy). W pierwszym przypadku jest to reaktywowanie możliwości faktycznego dochodzenia roszczeń lub obrony praw podmiotu zastępowanego. W drugim, również pojawiają się owe możliwości, lecz już w węższym wymiarze. Znaczenie dla rzetelności dokonywanej oceny ma również, wzmiankowana, tylko częściowa zaskarżalność orzeczeń sądu dotyczących ustanawiania kuratora oraz pojawiające się wątpliwości co do charakteru stosunku prawnego łączącego kuratora z osobą przez niego zastępowaną. Tymczasem również te elementy powinny, co dostrzeżono w rozprawie, decydować o weryfikacji wpływu instytucji kuratora na sytuację procesową osoby zastępowanej oraz jej przeciwnika procesowego lub innego uczestnika postępowania (s. 276-286 rozprawy). Dysponując przeprowadzoną analizą wszystkich, wcześniej wskazanych, kwestii, przedstawiono instytucję kuratorów w ujęciu podmiotu uzupełniającego braki w zdolności procesowej oraz zapewniającego urzeczywistnienie zasady równości, a także umożliwiającego dochodzenie roszczeń i obronę praw, a w rezultacie również uzyskania orzeczenia rozstrzygającego daną sprawę co do istoty (prawo do wyroku). Ten ostatni aspekt stanowi swoistą wartość dodaną obecności kuratorów w postępowaniu cywilnym, szczególnie dla przeciwników podmiotu zastępowanego. Stanowi również dowód na istotną rolę pełnioną przez instytucje kuratorów w kształtowaniu należytego standardu całej procedury cywilnej (s. 311 rozprawy). Związana z tym funkcja gwarancyjna podlega natomiast stopniowaniu, z racji różnicowania samej instytucji oraz sytuacji procesowej osób zastępowanych, co także warto mieć na względzie.

Jak zasadnie podkreślono, rozwiązania systemowe w tej materii zasługują na pozytywną ocenę (s. 318), jednak by była ona w pełni uzasadniona, konieczna jest stosowna praktyka. Wymaga ona m.in. prawidłowej interpretacji obowiązujących przepisów, o co nie łatwo z

powodu ich rozproszenia oraz nie zawsze prawidłowej treści lub redakcji poszczególnych norm, co jest dodatkowym źródłem rozbieżnej wykładni. Wskazane w rozprawie przykłady są trafne, począwszy od art. 42 K.c. art. 69 K.p.c. poprzez art. 181-183 K.r.o. oraz art. 26 u.K.r.s. i zasługują na zainteresowanie legislacyjne. Należy też zgodzić się z wnioskiem o upowszechnianie dobrych praktyk na rzecz podwyższonej staranności działania po stronie zarówno sądu jak i kuratora (s. 302, 313, 317 rozprawy). Tym bardziej, że są one realizowane w obszarze nie tylko czynności procesowych, lecz także podstawowych gwarancji ochrony praw podmiotowych, do których przynależy prawo do sądu.

VI. Uwagi recenzyjne

Rozprawa napisana została przy wykorzystaniu wielu materiałów źródłowych, z zachowaniem szerokiego, lecz spójnego kontekstu ustrojowego i procesowego. Dla uzasadnienia hipotez badawczych oraz tezy, o których była mowa we wstępie, użyto merytorycznych argumentów, należycie udokumentowanych. Z obowiązku recenzenta odnotowano natomiast kilka wątpliwości i niedopowiedzeń dotyczących zasadniczego przedmiotu rozprawy. W kilku przypadkach doszło do zbyt uproszczonego potraktowania niektórych kwestii, co może się zdarzyć w pracy omawiającej bardzo obszerny problem badawczy. Ma to miejsce w rozdziale pierwszym, kiedy podano jako reprezentatywny przykład dla całego omawianego okresu PRL. odmowę przyznania funkcjonariuszom państwowym w sprawach służbowych prawa do sądu (s. 33). Tymczasem jest to dość złożona kwestia, do tej pory występują dla tej grupy zatrudnionych ograniczenia w dostępie do sądu pracy (zob. *System prawa pracy. Procesowe prawo pracy*, red. K. Baran, Warszawa 2015).

Omawiając z kolei, także w kontekście prawa do sądu, zasady równości, racjonalności i efektywności postępowania (s. 79 i n. rozprawy), do której kwalifikowane jest także rozpoznanie sprawy w rozsądnym czasie, nie należy pomijać tych okoliczności, jakie sprawiają, że zakresy owych zasad czasem pozostają ze sobą w kolizji. Ma to znaczenie dla oceny przesłanek ustanawiania kuratora i standardu związanej z nim zastępowalności. Czasem bowiem właśnie zasada efektywności powoduje, że kurator nie pojawia się w każdej ze spraw, której mógłby brać udział, a zasada równości środków procesowych, przede wszystkim w sferze faktycznego dostępu do nich, doznaje ryzykownego zawężenia. Świadomość takich sytuacji i umiejętność prawidłowego zarządzania nimi, jest zatem niezbędna, co warto akcentować w pracach dotyczących właśnie instytucji kuratorów biorących udział w postępowaniu sądowym. Pewne wątpliwości wzbudzają też niektóre fragmenty rozprawy, w których identyfikowane są przyczyny omawianych zagadnień. Nie

zawsze przekonywująco przedstawiony zostaje wówczas adekwatny dla nich związek (s. 149, 185, 208 rozprawy). Być może dla czytelności wywodu wskazane byłoby ich przeformułowanie lub uzupełnienie czytelnymi przykładami.

Trzecią i ostatnią kwestią budzącą pewne wątpliwości jest brak odniesień do znanych powszechnie sytuacji, związanych z konkretnymi grupami spraw (reprzywatyzcacja, sprawy spadkowe, niektóre sprawy rodzinne), w których zarówno samo ustanowienie kuratora jak i jego działania stanowiły oczywiste naruszenie zasad prawa. Opiniowana rozprawa ma inną tematykę, jednak sygnalizowany problem ma również pewne znaczenie dla dokonywanej oceny standardu wpływu instytucji kuratora na sytuację procesową osób zastępowanych oraz ich przeciwników procesowych, a także innych uczestników postępowania.

Tak szeroki zakres badań nieuchronnie powoduje rozproszenie niektórych wątków, co mogą rekompensować podsumowania poszczególnych rozdziałów. Zawierają one istotne ustalenia, lecz pojawia się też pewien naukowy niedosyt, ponieważ treść rozprawy uprawnia do głębszej syntezy. Okoliczność ta nie umniejsza znacząco wartości rozprawy, tym bardziej, że przekrojowe konkluzje zostały umieszczone w zakończeniu pracy, warto jednak rozważyć rozbudowę również wewnętrznych wniosków zawartych w rozprawie. W obszernych rozważaniach rozprawy o konstytucyjności prawa do sądu, celowym byłoby także silniejsze wyeksponowania niezależności i niezawisłości sędziów. Argumentem na rzecz rozwinięcia tego wątku jest potrzeba ustawicznego poszerzania przez sędziów wiedzy na temat okoliczności społeczno-gospodarczych, które pojawiają się w związku z brakiem lub ograniczeniem przesłanek zdolności procesowej. Podejmowanie decyzji bez aktualnej wiedzy na ten temat, a przynajmniej na temat źródeł, z których można je pozyskać lub zweryfikować, powoduje, że sąd czasem nie rozstrzyga samodzielnie o potrzebie ustanowienia kuratora i zakresie jego działania, zdając się wyłącznie na treść wniosków pochodzących od uczestników postępowania lub nie reagując, gdy stosowne okoliczności stają mu się znane z urzędu. To również warto mieć na uwadze.

W pracy przedstawiono wystarczająco wiele informacji bezpośrednio odnoszących się do podstawowej tematyki, by uzasadnionym stało się pominięcie tych elementów, które nie są dla celu rozprawy pomocne. Tym bardziej kiedy decyduje się na ich dość przypadkową selekcję. Stąd niekonieczne stają się wzmianki m.in. o rozwiązaniach prawnych w monarchii patrymonialnej (s. 102) oraz okresu końca XVIII w. (s. 102-104 rozprawy).

Dostrzeżono również drobne uchybienia redakcyjne w postaci błędów interpunkcyjnych oraz kilkakrotnych powtórzeń, począwszy od podwojenia opisu celu pracy (s. 19, 21), poprzez mające ten sam sens, a opisywane zbliżonymi słowami wątki (m.in. s. 45, 48).

Przydatne byłoby również nadanie liczb porządkowych w spisie orzecznictwa oraz literatury przedmiotu. Dlatego przed wydaniem, na podstawie recenzowanej rozprawy, książki - warto rozważyć usunięcie kilku powtórzeń, pogłębienie autorskich wniosków, szczególnie w podsumowaniach poszczególnych rozdziałów poprzez silniejsze bezpośrednie odniesienie się do postawionej na wstępie tezy i celu rozprawy. Taka nieznaczna korekta wyraźniej eksponuje istotne i wartościowe ustalenia poczynione w rozprawie.

Powyższe uwagi recenzyjne nie obniżają walorów pracy. Jej treść potwierdza wiedzę Doktorantki na temat instytucji kuratorów i ich wpływu na gwarancje procesowe prawa do sądu przyznane zarówno podmiotom zastępowanym, jak i innym uczestnikom cywilnego postępowania rozpoznawczego, a także związane z prezentacją tego zagadnienia umiejętności i kompetencje Doktorantki, niezbędne w pracy naukowej.

VII. Konkluzja recenzji

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska Pani mgr Sylwii Lisowskiej „*Institucje kuratorów a realizacja prawa do sądu w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym*”, spełnia w moim przekonaniu wszystkie wymogi przewidziane w art. 13 ust. 1 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 z późn. zm.). W związku z powyższym, wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych stadiów postępowania w sprawie nadania stopnia naukowego doktora nauk prawnych w dyscyplinie prawo.

KIEROWNIK
Katedry Postępowania Cywilnego
prof. UG, dr hab. Anna Machnikowska